

Values and Value Orientations of Students, Future Primary School Teachers and Preschool Teachers

Žana Bojović, Danijela Vasiljević and Danijela Sudzilovski
Faculty of Teacher Education, University of Užice

Abstract

Through a theoretical scientific synthesis, the phenomenon of values and value orientations of young people is considered from several aspects. Within the framework of such an approach, various classifications of values and value orientations of young people are presented and explained, and the most favorable basis is sought for testing the values and value orientations of the students from teacher training faculties, future primary school teachers and preschool teachers. Based on Rokeach's list of values, empirical research of transversal type was performed on a random sample of 252 students from teacher training faculties in Serbia, at the end of the academic year 2012/2013. The main task was to determine the terminal values (desirable states, pursued objectives) and instrumental values (idealized behaviors in order to achieve terminal values) of students. The ranking list, as the result of a quantitative and qualitative analysis of the collected data, shows that the students of the teacher training faculties are oriented toward: a) family safety, happiness, freedom, true friendship, inner harmony... (terminal values) and b) fairness, responsibility, capability...(instrumental values). The research shows a high degree of balance values of the students in the preference of terminal values, while in the instrumental values significant differences can be noticed, except for the first three items on the ranking list.

Key words: *instrumental values; Rokeach's list; terminal values.*

Introduction

In the studies of human nature, there is an inevitable thought about values and value orientations of a man as central concepts for the explanation of the relationship

between the individual and society. In the course of mental and physical development and socialization, the individual adopts the values that largely determine his behavior and social events influenced by social factors. Predictions of the behavior of individuals in the environment are conditioned by the knowledge about their value orientations, a set of values and stability. A rapid development in all the spheres of human life brings new values and changes the existing ones, which inevitably leads towards a value revolution that draws young people to the state of “technological and cultural shock”. Due to the changed circumstances and conditions of life and work, universal values are lost and conditions are created for a state of “valuelessness”, which is a major threat for young people. Values get a variable character – they differ from generation to generation and they define the priorities accordingly – the values that are the priority for one person need not necessarily be important for another person. The fact that a man is “a being who defines values”, as defined by Goethe, and that the value orientations determine his specificity, means that an individual to a certain extent creates the values for himself or subjectively takes them over, processes and presents them in his surroundings. In such circumstances, the process of forming values is bidirectional and it is run with an active participation of the subject (Pantić, 1990). Without pretension to a deeper analysis of the types of values and value orientations, the understanding of values and value orientations relevant to our study is briefly presented here.

Values and Value Orientations

The concept of values is a basic concept, an abstract category and a hypothetical construct taken from axiology. It designates the most general belief about what is desirable and to what extent, what is useful and what should be the goal of human endeavors, and also what is unacceptable and undesirable (Trebješanin, 2000). Since the values objectively do not exist in reality, but are attributed to evaluators instead, they contain a cognitive, affective and motivational component (Krstić, 1988). The definition of values indicates the overall complexity of this concept, which, due to its abstract nature, can be seen from different viewpoints. It has, to some extent, led to different interpretations and disagreements about the definition of values because values, as a form of social awareness and people’s activity, have always been related to the standpoint from which they are studied (Petrović & Zotović, 2012). In the mid-twentieth century, scientists reached a consensus on the contents of the basic values the essence of which is given in the Schwartz’s theory of values (Schwartz, 1992, 2006a) and concentrated in six definitions (Kluckhohn, 1951; Rokeach, 1973): (1) values are beliefs imbued with a sense of independence; (2) values refer to desirable goals that motivate individuals to take actions because they assume the concept of something that is personal and (or) socially desirable; (3) values are much more than reactions in certain situations and they should be distinguished from norms and attitudes which usually refer to specific actions, objects or situations; (4) values serve as standards

in the selection or assessment between different goals and opportunities, people and events, which indicates their selectivity. People decide what is good or bad and often their decisions are based on possible consequences; (5) values, arranged in a hierarchical order, are influenced by the value priority system of the individual; and (6) values are relative and they determine the behavior of individuals to the extent to which that value is important to them, from the standpoint of social awareness and consciousness of an individual (Schwartz, 2012).

Without diminishing the importance of the presented definitions of values, we shall focus on the division given by Milton Rokeach, which is relevant for our research. Rokeach divided values into two groups: (1) the values – goals, under which he implies classes of states and objects that an individual wants to achieve and keep (terminal values) and (2) the values – means, which are the preferred way of achieving those goals (instrumental values) (according to Kuzmanović, 1995, p. 20). The concept of values often goes along with the concept of value orientation which is understood as: (1) a wider concept of values, (2) a designation for the whole value system, (3) a synonym for values. A positive or negative direction towards the mean value indicates the existence of a value orientation as a lifestyle of the individual (Rokeach, 1973).

Since the 1990s, the interest of researchers in values has been growing. The starting points are different, ranging from the research on the system of personal values of both genders in regard to managers (Fagenson, 1993), the research on value orientations of university science professors (Pinac-Ward, 1995), the research on value orientations of the students of management faculties (Giacomino & Akers, 1998), the measurement of value orientations of authorized auditors (Akers & Giacomino, 1999), to research on the relationship between personal values and decision-making styles of managers (Connor et al., 2003; Hasan, 2002). The research on the values of young people in Serbia refers to the research on effects of education on the social development of young people with the objective of improving educational practices and encouraging the development of personal characteristics (Budimir-Janković, 2002; Bukvić, 1984; Havelka, 1975, 1990, 1995, 2000; Janjetović 1997; Joksimović, 1992; Klausmeier, 1985; Kuzmanović, 1995; Lazarević & Sindelić, 1985; Lazarević, 1987; Lazarević & Janjetović, 2001, 2003; Mladenović & Knebl, 2000; Matejević, 2008; Pavlović, 2000; Passakos 1996; Petrović-Bjekić, 1995; Popadić, 1995).

Regardless of the definition of values and value orientations, their reference frame is based on two elements, which are: (1) the personality of an individual and (2) the society that bears its spiritual, cultural, technological and ideological characteristics (Shram, 2003). The sum of individual value orientations, based on these characteristics, gives a picture of the actual social orientations at a given time, where it is possible to set aside the values as a man's life goal (terminal values) and the values that become an instrument of achieving the life goal of an individual. Value orientations are a lifestyle, characteristic of an individual, defined by the mean, personal value, where value orientations are viewed as a general goal, and the lifestyle as a way to achieve

that goal (Mladenović & Knebl, 2000). This supports the attitude that personal values influence the behavior of the individual and determine the value orientation of the whole society (Bruno & Lay, 2008; Connor & Becker, 2003).

Starting from the subject of our study directed towards defining the position on the value ranking list of students, we also relied on the results of the value research/survey of primary school class and subject teachers and preschool teachers (Bukvić, 1984; Havelka, 1995; Klausmeier, 1985; Kuzmanović, 1995; Lazarević & Sindelić, 1985; Lazarević & Janjetović, 2001, 2003; Passakos 1996; Petrović-Bjekić 1995; Popadić, 1995). The results of this research indicate some tendencies towards a change in the preference toward certain lifestyles and also reveal value orientations that lie beneath.

Research Methodology

Getting to know students' values has a pedagogical and general social significance (Lazarević & Janjetović, 2003), so we put two educational professions at the center of our interest – primary school class teachers and preschool teachers. If the preference of students' values is set in a broader context of the current socio-economic changes, then it is justified to ask whether future primary school class teachers and preschool teachers, with their specific personality sets, personal understanding and evaluations of their surroundings, can direct and guide students towards certain values, or whether their value system is affected by social changes. Starting from these beliefs, we defined the subject of the research: *What is the hierarchy of values of future primary school class teachers and preschool teachers?*

Considering the fact that the formation of values as life principles, apart from individual factors, is influenced by socio-historical and social factors, we wanted to know what kind of value system the student population has in the case of a complex social situation, which is reflected in the conflicting and complex offer of social values. The study refers to the students who were born within the period from 1989 to 1992, and who were growing up in the period of turbulent events in the Republic of Serbia, additionally complicated by life circumstances, which left the mark on their life philosophy and value system.

Starting from the research subject and the Rokeach value theory (Milton Rokeach), we attempted to determine the current structure of the values of students at teacher training faculties, that is, values that are most appreciated by the students. The goal of the research was to establish generation differences in the preference of value orientations of the students at teacher training faculties. In line with the goal, the tasks of the research were defined: (1) to determine the preference degree of terminal values (life goals) of first- and fourth-year students at teacher training faculties; (2) to determine the degree of acceptance of instrumental values (the means of achieving life goals) of first- and fourth-year students at teacher training faculties.

The independent variable of the research is the year of study, for which we assume is the source of student value differentiation, and which is generally significant in

forming value orientations. Dependent research variables are value orientations. The survey included 252 students from teacher training faculties in Serbia.

Table 1

Sample structure according to gender, department and year of studies

	Gender/sex		Department		Year of studies		Total
	female	male	Primary school teacher	Preschool teacher	I	IV	
ϕ	206	46	192	60	125	127	252
%	81.74	15.87	76.19	23.81	49.60	50.40	

In addition to the year of studies and the department of studies, we also took the gender of the respondents into account in defining the study sample. The survey was based on an adequate and stratified sample (Table 1).

Description of the Used Instrument

The framework of the analysis of the research results related to values and value orientations is the Rokeach classification of values, for which the author himself says is a measure “sensitive to differences between cultures, institutions, membership in the group and personal experience” (Rokeach & Edcock, 1978, p. 24). The Rokeach classification belongs to the best defined classifications. It contains two well-differentiated groups of basic values: terminal - they represent goals of human existence, describe desirable, ideal states of satisfying certain needs, they can either be personal or interpersonal, depending on whether they are directed toward an individual or the society. The other group of values consists of instrumental values - they represent desirable or idealized behaviors, which contribute to the realization of terminal values. They are divided into moral values and competence values, depending on whether they are personally, culturally or socially dependent (Alargić, 2012). Between the terminal and instrumental values, there is a functional relationship of dependence, because instrumental values are tools for achieving terminal values (Petrović & Zotović, 2012). For Rokeach (1973), values hold the central place in the personality structure, they represent a permanent belief that a specific way of behavior or life is socially or personally more desirable in comparison to the opposite, or reverse way of life or behavior. Such definition of values matches the needs and objectives of our research.

For surveying value priorities, Rokeach Value Survey was used, composed of thirty-six values (two lists of 18 values each), where a respondent enters a rank next to each individual value, depending on the importance that he or she attaches to it as “a guiding principle in life” (Table 2).

Values are ranked from 1 for the most important, up to 18 for the least important one. Rokeach performed several checks of his instrument, and it has been proved that it has a sufficient reliability and very good sensitivity.

Table 2

Values according to Rokeach (Source: Robbins, 2003, p. 64).

TERMINAL VALUES	INSTRUMENTAL VALUES
Comfortable life	Ambitious (diligent, hard working)
Exciting (stimulating) life	Free-minded (broad horizons, open minded)
Family safety (care about people one loves)	Capable (skillful, competent, efficient)
Freedom (independence, freedom of choice)	Funny (cheerful, spirited, cordial)
Happiness (pleasure)	Courageous (openly expresses beliefs)
Inner harmony (no internal conflicts)	Helpful (working for welfare of others)
Mature love	Fair, sincere
National security (protection from attacks)	Imaginative (creative, unconventional)
World peace (world without wars and conflicts)	Independent (individual)
Equality (equal opportunities for everyone)	Intellectual (intelligent, smart, clever)
Satisfaction (life full of pleasure)	Logical (rational, coherent)
Soul salvation (salvation from sins, eternal life)	Loving (sensitive, gentle)
Self-esteem (good opinion of themselves)	Obedient (obedient, fulfills duties)
True friendship (close companionship)	Responsible (reliable)
Wisdom (mature understanding of life)	Self-controlled (self-disciplined)
Feeling of achievement*	Kind *
World of beauty (beauty of nature and art)*	Reconciling *
Social recognition *	Pure*

*Omitted values in the revised Survey

For the purposes of our research, we partially revised the Rokeach Questionnaire of values, and the revision referred to three values from each value group. With the intention to focus more on distinctively differentiated values, with a high degree of distinction, from the group of terminal values these values were removed: the sense of achievement, the world of beauty and social recognition, whereas in the group of instrumental values the following values were eliminated: kindness, reconciliation and purity. In accordance with this, we used thirty values in our research (fifteen from each group –as shown in Table 3).

Table 3

Partially revised Rokeach Questionnaire of values

TERMINAL VALUES	INSTRUMENTAL VALUES
Comfortable life	Ambitious (diligent, hard-working)
Exciting (stimulating) life	Free-minded (broad horizons, open minded)
Family safety (care about people one loves)	Capable (skillful, competent, efficient)
Freedom (independence, freedom of choice)	Funny (cheerful, spirited, cordial)
Happiness (pleasure)	Courageous (openly expresses beliefs)
Inner harmony (no internal conflicts)	Helpful (working for welfare of others)
Mature love	Fair, sincere
National security (protection from attacks)	Imaginative (creative, unconventional)
World peace (world without wars and conflicts)	Independent (individual)
Equality (equal opportunities for everyone)	Intellectual (intelligent, smart, clever)
Satisfaction (life full of pleasure)	Logical (rational, coherent)
Soul salvation (salvation from sins, eternal life)	Loving (sensitive, gentle)
Self-esteem (good opinion of themselves)	Obedient (obedient, fulfills duties)
True friendship (close companionship)	Responsible (reliable)
Wisdom (mature understanding of life)	Self-controlled (self-disciplined)

Statistical processing of data was performed at the level of calculation of the arithmetic mean and standard deviation, and then, based on the relative order of value expectations, the ranking position for each value was determined. The entire survey has a transversal character and was implemented at the end of the winter semester in the academic year 2013/2014.

Survey Results and Analysis

In order to present the position of value orientations as best as we could, we examined the students in the first and the fourth year of studies from both study departments. The respondents did not have any limitations in evaluation, they were guided by their beliefs and by what they felt about the given values. The degree and order of the accepted *values – goals* (terminal values) and *values - means for achieving the goals* (instrumental values) were expressed with the descriptive analysis, by which it was determined what significance the students gave to certain values at a manifest level. On the basis of the obtained results, the rank lists of the accepted values were made.

When we look at the distribution of results, we can observe a slight difference in the value ranking between students in the first and the fourth year of studies, which is what guided the further interpretation of the results in the direction of parallel review of the value ranking positions between students who are just starting their studies and those students who are near the end of their studies. Due to the large numerical difference in the total number of students from primary school teacher group and the preschool teacher group, the results about value-priorities per department are not presented. During data processing no statistically significant differences in the beliefs of the male and female students were identified ($\chi^2 = 1.6255$; $df=1$; $p < 0.05$), therefore their ranks are presented on the whole, at the level of the basic set of the survey.

Positioning Terminal Values of Students in the First and Final Year of Studies

By comparing the responses of first- and fourth-year students, the difference in the position of terminal values was noticed. In the last column of Table 3, values are designated a category which indicates a shift on the ranking list upward (+) and downward (-) with an intention of providing a better overview of the changed position of values. The summary of the results in Table 3 shows that 10 ranked values are identically positioned, both in the first and in the fourth year of studies, indicating aspirations of students towards achieving the ultimate life goals. Shifts by one and two positions on the ranking list are related to the values about the *hedonistic attitude towards life* and *the world peace*.

The values such as *family safety*, *happiness* and *freedom* are the most respected and most desirable states to which the students aspire. These three values are unchanged in the rankings in both years of studies. Both first- and fourth-year students think that

family is the base from which they leave and to which they return, the place where they are under the protection of their parents. They put family safety in the first position, as the warmest and safest place because it is the safest source of emotional and material needs and it provides a favorable climate in solving problems. The second and third ranked values are *happiness* and *freedom*, attached to family safety and shelter. The first three ranked values are common to both years of studies.

The students in the first year appreciate *sincere friendship* (M=6.20), assigning it the high fourth place on the list. We assume that the reason for this position is that starting up the academic education for most students means a change of residence, separation from family safety and from all the people who can be their support in everyday life situations. Fourth-year students put true friendship in the fifth position, whereas first-year students put it in the fourth position.

For fourth-year students, the value of *inner harmony* (M=6.36) is in the fourth position and for first-year students it is in the fifth position. Since young people are subjected more to misunderstanding in contact with other people (young people of the same age, parents, etc.), the success in resolving conflict situations and finding one's own inner peace depends largely on the character of their social environment (family, social trends). The students of the final year, as adults, biologically and psychologically mature people whose value system tends to a life without personal inner conflicts, to the inner peace and satisfaction, are more often exposed to frustrations caused by social changes and contradictory processes. In such a social climate, modern young people tend to get further education, to get a job, to form a family, and accordingly, their tendency towards inner harmony is not surprising.

It was noticed that first-year students put *peace in the world* in the eleventh position, while the older generation of students regard this goal as almost irrelevant and it is positioned as number thirteen on the ranking list. *Comfortable life* (M=9.41) and *satisfaction* (M=10.02) become more significant in relation to the preference of the younger generation of students (Table 3). Both generations of students, when reaching their biological and psychological maturity, become better adapted to the reality, they strive toward a family life, safety and comfort. *World peace* is in the field of distant goals on which they have no influence.

On the whole, students in the first and final year of studies generally prefer identical terminal values. The students assess the values from the standpoint of long-term periods, durability, and efforts to achieve them. By ranking, the degree of desirability and character of values (personal or social) is defined, which means that a preferred goal is not something desired at the moment nor is an expression of an instinct which cannot be resisted; rather, it is about a goal worth enough of the invested efforts so as to achieve and keep it.

Table 4
Differences in the ranking of terminal values

Terminal values	1 st year (teachers and preschool teachers) (N=125)			4 th year (teachers and preschool teachers)(N=125)			Difference in rank
	MD	SD	rank	MD	SD	rank	
Family safety	2.55	3.27	1	2.25	2.45	1	0
Happiness	4.51	3.23	2	4.11	3.07	2	0
Freedom	5.51	2.35	3	5.85	3.64	3	0
True friendship	6.20	3.04	4	6.81	2.95	5	-1
Inner harmony	6.41	3.68	5	6.36	3.81	4	+1
Self-esteem	6.45	3.15	6	7.13	3.24	6	0
Mature love	7.26	3.55	7	7.69	3.66	7	0
Soul salvation	8.84	4.28	8	8.14	4.07	8	0
Wisdom	8.85	3.83	9	8.71	3.19	9	0
Equality	9.44	3.25	10	9.19	3.37	10	0
World peace	9.66	4.04	11	10.79	3.77	13	-2
Comfortable life	10.09	3.97	12	9.41	4.03	11	+1
Pleasure/Satisfaction	10.27	3.38	13	10.02	3.70	12	+1
National security	11.32	3.47	14	10.90	3.72	14	0
Exciting life	12.13	3.27	15	11.84	3.54	15	0

M - arithmetic mean; SD – standard deviation

Instrumental Values of First- and Fourth-Year Students

Out of fifteen surveyed values, only three are equally positioned, taking the highest-ranked positions and being the most desirable ways of achieving the planned life goals. In both generations of students, the most accepted is the value named *fair* ($M=2.62$), the second is *responsibility* ($M=3.87$) and the third is *capability* ($M=5.82$). The position of the above values implies that students primarily, as a priority of meeting their central goals, emphasize moral values. As defined by Rokeach (1973), these are the values of personal nature, directed towards their own strengths and further development of their competences. The positioning of other instrumental values, considering the generation of students, is quite versatile and with a marked tendency to instability. In the last column of Table 5, there is a difference in ranking from the first to fifth position, in the degree of preferred values. The value *intellectual* has a different position, which is for first-year students in the fifth position ($M=7.02$), and for fourth-year students it is in the tenth position ($M=8.97$). The intellectual value means an intelligent, smart orientation of an individual towards a preferred goal. A similar status can be seen regarding the value *independent*, with a difference that it has a positive quality and that the difference in the ranking between younger and older students is four ranking positions. Since first-year students are still dependent, primarily on their family and other persons in their surroundings, their assessment and placement of this value in the tenth position ($M=9.16$) is not surprising. On the other hand, for fourth-year students *independence* is in the sixth position ($M=8.28$),

which shows their commitment to gradually becoming independent and relying on their own beliefs. The remaining values vary in ranking positions from 1 to 3. The difference was identified in values called *helpful* ($M=10.29$) and *free-minded* ($M=8.89$), which is in line with the professional orientation of students. If we start from the fact that the social climate is characterized by a predominance of personal over social interests, which adversely affect the development of pro-social orientations manifested in the absence of help to others, we can be satisfied because their position is ranked higher, in accordance with the group of students in the first year, due to students' age.

Table 5

Differences in the ranking of instrumental values

Instrumental values	1 st year (teachers and preschool teachers) (N=125)			4 th year (teachers and preschool teachers) (N=127)			Difference in rank
	MD	SD	rank	MD	SD	rank	
Fair	2.62	2.93	1	2.79	3.01	1	0
Responsible	3.87	2.42	2	4.27	3.26	2	0
Capable	5.82	3.34	3	5.63	3.87	3	0
Loving	6.81	4.31	4	8.69	4.07	7	-3
Intellectual	7.02	3.72	5	8.97	3.87	10	-5
Courageous	7.45	3.25	6	7.46	3.37	4	+2
Cheerful	7.56	3.66	7	7.56	3.57	5	+2
Ambitious	8.63	4.11	8	8.90	4.48	9	-1
Obedient	9.12	4.15	9	9.67	4.34	12	-3
Independent	9.16	3.85	10	8.28	3.92	6	+4
Free-minded	9.52	4.06	11	8.89	4.22	8	+3
Self control	10.00	3.56	12	9.47	3.83	11	+1
Helpful	10.29	3.30	13	8.97	3.87	10	+3
Imaginative	10.35	3.66	14	10.29	17.35	13	+1
Logical	11.84	2.83	15	10.38	3.76	14	+1

M – arithmetic mean; SD – standard deviation

The results show that first-year students do not regard free mind thinking as a priority, since they placed it in the eleventh position, while fourth-year students placed it in the eighth position. We assume that learning a subject at the faculty, within the main studies, the content of which can be associated with the current social events, contributes to the fact that the final year students relate the achievement of essential goals to authentic, free-minded and independent behavior.

In a comparative overview of the results, the value *loving* is placed in the fourth position ($M=6.81$) by first-year students, and they classified it in the group of exceptionally desirable ways of achieving the ultimate goals. For this value, to some extent, it can be said that it is essential for the behavior of future primary school teachers and nursery school teachers, as it is characterized by sensitivity and tenderness in communication with the surroundings, which is especially important for work with

children of preschool and early school age. The status of this value for fourth-year students has a lower rank - it is in the seventh position on the ranking list, implying that enthusiasm and expectations regarding the future are declining. A descending ranking position can also be seen for the value *obedient*, which the younger students placed in the ninth position ($M=9.12$), while the older students placed it in the twelfth position ($M=9.67$), rejecting it as less desirable, which generally coincides with the findings about the complexity of personal goals as motivational systems, aimed at meeting the central needs (Giacomino et al., 2011; Kuzmanović, 2007). The values of *courageous* ($M=7.46$) and *cheerful* ($M=7.56$) were ranked among the top five preferred values by fourth-year students. These two values have almost identical arithmetic means in both years of the studies, which implies an increasingly attractive idea of “tackling” the obstacles, while keeping their own beliefs and with a certain amount of bright spirit and cordiality (if there is a firm goal). According to the average mark of the respondents, the least important ways of achieving the values are: *imaginative, logical, self-controlled and ambitious* - the values entering the domain of non-materialistic ways to achieve the ultimate goals. Similar research results, based on the use of Rokeach’s list of values, were obtained by Giacomino, Brown and Akers (2011), who followed the changes of the value system of students at business faculties at the University of Oklahoma, the United States of America, from 1998 to 2010. The ranking positions of most terminal values of different generations of students are approximately the same, which may not be said for instrumental values - significant differences in the degree of acceptance of the values of different generations of students are related to social, and not to moral determinants (Giacomino, Brown, & Akers, 2011).

Conclusion

Starting from the problems, goals and tasks of the research, and based on the quantitative and qualitative analyses, the following conclusions have been made:

1. The ranking position of terminal values indicates a rather balanced value orientation of the students towards the ultimate life goals. Out of 15 values, the students preferred 10 in identical way, while in terms of five values their preferences differ by one or two ranking positions. They emphasize strongly the importance of *family safety, happiness and freedom*. Both generations of students classify these three values in top three positions. We assume that the orientation towards the narrow social milieu and the tendency to *happiness and freedom* in the sphere of personal responsibility can be understood in the light of a general social crisis and social position of young people, whose participation in making socially important decisions is marginalized. Both generations greatly prefer *true friendship and inner harmony*, being aware that changes in the social milieu cause frustrations that affect the personality of an individual. In particular, they appreciate *self-esteem*, which expresses the tendency towards an honest, fair relation to oneself and to others. The students, regardless of the year of studies, are balanced in prioritizing the values oriented towards the ultimate life goals.

2. A comparative review of the instrumental values shows that out of 15 surveyed values, three are especially important for first- as well as for fourth-year students, and are ranked approximately the same, which may not be determined for the remaining 12 values. Preference values of students in their first and fourth year are identical in three values: *fair*, *responsible* and *capable*. It is encouraging to have the youth's orientation towards honesty and a responsible and conscientious attitude towards their obligations in terms of competences for a certain job, which indicates the tendency towards persistence and preferring long-term values, by taking personal efforts as their basic life principles versus hedonistic tendencies. Value orientations, identified as variables, show a tendency of changing the ranking positions up to five positions. Since the instrumental values relate to morality, it is worrying to see a different order of certain value orientations as desirable ways of achieving the goals. First-year students begin their academic career with great enthusiasm, wanting to keep up their view of the world. They do not want to be obedient or conformist-oriented, but to shape their reality bravely and with an altruistic orientation. Fourth-year students gradually, under the pressure of social unwritten rules and phenomena, realize that today's pace of life and a reference frame in which they live do not allow authenticity, independence and freedom of thought to the extent they had expected when they started their studies. Ranking the values of an individual by importance shapes the value system of the individual which indicates not only the values that are important, less important or their interrelationship, but it also shapes the predispositions of an individual to behave in a certain way.

Both groups' ranking position of values, instrumental and terminal, inform us of the position values of the first and fourth years of studies that may be the result of "the current social, political and economic conditions" (Alas & Edwards, 2013). This research can be a stimulus for further research of value orientations of young people in terms of a more comprehensive understanding of the positions of their value orientations and their behavior. However, this type of research of transversal type carries a special risk, because morality is a variable social category and research is carried out at the time of great social changes. Our opinion is that research of the longitudinal type in the existing social surroundings would significantly contribute to this pedagogical phenomenon. Therefore, this research should be understood as a starting point for future research of value orientations of the youth, because the intention of the authors is to deal with this pedagogical phenomenon in the future, not only on the level of perception, but the problem of value orientation of the future primary school and preschool teachers should be considered as a development phenomenon.

Acknowledgement

This paper was written as a part of the project No. 179026, "Teaching and Learning: Problems, Goals and Perspectives", supported by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

References

- Akers, M. D., & Giacominio, D. E. (1999). Personal Values of Certified Internal Auditors. *Internal Auditing*, 14(1), 19-27.
- Alargić, D. (2012). *Karakteristike pojedinca kao činioci sistema vrednosti pripadnika vojske Srbije. (Doctoral dissertation)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet /online/. Retrieved on 10th October 2013 from <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:6063/bdef:Content/get>
- Alas R., & Edwards V. (2013). Work-related values: A comparison of Estonia and Finland. *Journal of Business Economics and Management*, 6(4), 207–217.
- Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G. (1960). *A Study of Values*. Boston: Houghton Mifflin.
- Budimir-Janković, G. (2002). Vrednosne orijentacije mladih i odraslih. *Nastava i vaspitanje*, 51(5), 471–479.
- Bruno, L., & Lay, E. (2008). *Personal Values and Leadership Effectiveness*, 61(6), 678-683.
- Bukvić, D. (1984). Vrednosne orijentacije naših studenata: analiza istraživanja u obrazovanju. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, 6, 7-14.
- Connor, P. E., & Becker, B. W. (2003). Personal Value Systems and Decision-Making Styles of Public Managers. *Public Personnel Management*, 32(1), 155-181. <http://dx.doi.org/10.1177/009102600303200109>
- Fagenson, E. A. (1993). Personal Value Systems of Men and Women Entrepreneurs versus Managers. *Journal of Business Venturing*, 8(5), 409-430.
- Giacominio, D. E., Brown, J., & Akers, M. D. (2011). Generational Differences of Personal Values of Business Students. *American Journal of Business Education*, 4(9), 19-30.
- Havelka, N. (1975). Istraživanje vrednosti kod nas. *Psihologija*, 8(3–4), 139–149.
- Havelka, N. (1990). *Efekti osnovnog školovanja*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Havelka, N. (1995). Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*, 7, 89–125.
- Havelka, N. (2000). *Učenik nastavnik u obrazovnom procesu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hassan, M. T. (2002). *An Empirical investigation into the Personal Value Systems of Accounting Managers of CPA Firms. (Doctoral dissertation)*. Louisiana: Tech. University, Department of Computer Information Systems and Analysis, 191, AAT 3054082.
- Janjetović, D. (1997). Preferencije životnih stilova adolescenata i njihovo opažanje životnog stila roditelja. *Sociološki pregled*, 29(1), 55–71.
- Joksimović, S. (1992). Odnos učenika prema pojedinim načinima života kao pokazatelj njihovih vrednosnih orijentacija. *Psihologija*, 25(1–2), 7–23.
- Joksimović, S. (2001). Struktura i korelati vrednosnih orijentacija srednjoškolskih učenika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 33(3), 201–214.
- Klausmeier, N. J. (1985). *Educational psychology*. New York: Harper Row.
- Kuzmanović, B. (1995). Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika. *Psihološka istraživanja*, 7, 17-49.

- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, 7, 49–71.
- Kluckhohn, C. (1962). Values and Value Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. In T. Parsons & E. A. Shils (Eds.), *Toward a General Theory of Action* (pp. 388-433). New York: Harper and Row.
- Krstić, D. (1988). *Psihološki rečnik*. Beograd: IRO „Vuk Karadžić“.
- Lazarević, D., & Sindelić, M. (1985). Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspitača u predškolskim ustanovama. *Predškolsko dete*, 3, 111–118.
- Lazarević, D., & Janjetović, D. (2003). Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspitača. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 35, 289-307.
- Matejević, M. (2008). Vrednosne orijentacije nastavnika. *Inovacije u nastavi*, 21(2), 29–38.
- Mladenović, U., & Knebl, J. (2000). Vrednosne orijentacije i preferencije stilova života adolescenata. *Psihologija*, 33(3–4), 435–454.
- Pantić, D. (1990). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Popadić, D. (1995). Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih stilova. *Psihološka istraživanja*, 7, 71–89.
- Passakos, C. (1996). *Stability or change in personal values?* Ghent (Belgium): The 8th European Conference on Personality.
- Petrović-Bjekić, D. (1995). Životni stilovi nastavnika. *Psihologija*, 28(1-2), 133–148.
- Petrović, J., & Zotović, M. (2012). Adolescenti u Srbiji: U traganju za novim vrednostima. *Teme*, 36(1), 47–66.
- Robbins S. (2003). *Organizational Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
- Robbins S. (1991). *Organizational Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
- Rake, B., & Edcock, K. (1978). *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*. Beograd: Nolit.
- Rokeach, M. (1974). Change and stability in American value systems 1968/1971. *Public Opinion Quarterly*, 38 (2), 222-238. <http://dx.doi.org/10.1086/268153>
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1) /online/. Retrieved on 31st January 2014 from <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Šram, Z. (2003). Vrijednosne orijentacije i struktura ličnosti: Relacije na srednješkolskom uzorku završnog razreda. *Pedagogija*, 41(3–4), 91-114.
- Trebešanin, Ž. (2000). *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.

Žana Bojović

Faculty of Teacher Education

University of Kragujevac

Trg Svetog Save 36, 31000 Užice, Serbia

rzjzboj@ptt.rs

Danijela Vasilijević

Faculty of Teacher Education
University of Kragujevac
Trg Svetog Save 36, 31000 Užice, Serbia
d.vasilijevic@sbb.rs

Danijela Sudzilovski

Faculty of Teacher Education
University of Kragujevac
Trg Svetog Save 36, 31000 Užice, Serbia
sudzilovski@ucfu.kg.ac.rs

Vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata, budućih učitelja i odgojitelja

Sažetak

Putem teorijske znanstvene sinteze s više se aspekata razmatra fenomen vrijednosti i vrijednosnih orijentacija mladih. U okvirima takvog pristupa prezentiraju se i obrazlažu različite klasifikacije vrijednosti i vrijednosnih orijentacija mladih i traži najpovoljnija osnova za ispitivanje vrijednosti i vrijednosnih orijentacija studenata učiteljskih fakulteta, budućih učitelja i odgojitelja. Na slučajnom uzorku od 252 studenta učiteljskih fakulteta, na kraju školske 2013/14. godine, a na temelju Rokeachove liste vrijednosti, izvršeno je empirijsko istraživanje transferzalnog tipa, s osnovnim ciljem da se utvrde terminalne (poželjna stanja, ciljevi kojima se teži) i instrumentalne (idealizirani načini ponašanja kako bi se ostvarile terminalne vrijednosti) vrijednosti studenata. Rang-lista nastala kao rezultat kvantitativne i kvalitativne analize prikupljenih podataka pokazuje da su studenti učiteljskih fakulteta orijentirani na: a) obiteljsku sigurnost, sreću, slobodu, iskreno prijateljstvo, unutarnji sklad... (terminalne vrijednosti) i b) poštenje, odgovornost, sposobnost... (instrumentalne vrijednosti). Istraživanje pokazuje visok stupanj ujednačenosti studenata u preferenciji terminalnih vrijednosti, a kod instrumentalnih se vrijednosti, osim tri prve na ljestvici, uočavaju značajne razlike.

Ključne riječi: instrumentalne vrijednosti; Rokeachova lista; terminalne vrijednosti.

Uvod

U proučavanju ljudske prirode neminovno se nameće misao o vrijednostima i vrijednosnim opredjeljenjima čovjeka kao središnjim pojmovima za objašnjenje odnosa pojedinca i društva. Tijekom psihofizičkog razvoja i socijalizacije pojedinac pod utjecajem društvenih čimbenika usvaja vrijednosti koje umnogome određuju njegovo ponašanje i društvena zbivanja. Predviđanje ponašanja pojedinca u okruženju uvjetovano je poznavanjem njegovih vrijednosnih orijentacija, sklopa vrijednosti i stabilnosti. Ubrzani razvoj u svim područjima ljudskog življenja nosi nove vrijednosti i mijenja postojeće, što neminovno vodi vrijednosnoj revoluciji koja mlade ljude uvlači u stanje “tehnološkog i kulturnog šoka”. Uslijed promijenjenih okolnosti i uvjeta života i rada gube se univerzalne vrijednosti i stvaraju uvjeti za stanje “bez vrijednosti” (eng.

valueslessness), što predstavlja veliku opasnost za mlade ljude. Vrijednosti poprimaju varijabilni karakter – razlikuju se od generacije do generacije i u skladu s tim definiraju prioritet – vrijednosti koje su važne za jednu osobu ne moraju nužno biti važne i za neku drugu osobu. Činjenica da je čovjek “biće koje vrednuje”, kako ga definira Goethe, i da su vrijednosna opredjeljenja njegov specifikum, znači da pojedinac, u određenoj mjeri, sam stvara vrijednosti ili ih subjektivno preuzima, prerađuje i prezentira okruženju. U takvim okolnostima proces formiranja vrijednosti je dvosmjernan i odvija se uz aktivno sudjelovanje subjekta (Pantić, 1990). Bez pretenzija za dublju analizu vrsta vrijednosti i vrijednosnih orijentacija predstavljena su, u najkraćim crtama, shvaćanja vrijednosti i vrijednosnih orijentacija relevantnih za naš rad.

Vrijednosti i vrijednosna opredjeljenja

Pojam vrijednosti temeljni je pojam, apstraktna kategorija i hipotetički konstrukt preuzet iz aksiologije i označava najopćenitije vjerovanje o tome što je i koliko poželjno, korisno i što bi trebalo biti cilj ljudskih napora, ali isto tako i što je nedopustivo i nepoželjno (Trebješanin, 2000). S obzirom na to da vrijednosti objektivno ne postoje u stvarnosti, već se pripisuju procjeniteljima, one imaju kognitivnu, afektivnu i motivacijsku komponentu (Krstić, 1988). Određivanje vrijednosti ukazuje na svu složenost tog pojma koji se, s obzirom na svoju apstraktnost, može promatrati s različitih stajališta. To je, donekle, i dovelo do različitih tumačenja i neusuglašavanja o definiciji vrijednosti jer se vrijednosti, kao oblik društvene svijesti i rada ljudi, uvijek vezuje za stanovište s kojeg se proučavaju (Petrović i Zotović, 2012). Polovinom 20. stoljeća znanstvenici postižu konsenzus o sadržaju osnovnih vrijednosti čija je suština dana u Schwartzovoj teoriji vrijednosti (Schwartz, 1992, 2006a) i koncentrirana u šest definicija (Kluckhohn, 1951; Rokeach, 1973): (1) Vrijednosti su uvjerenja prožeta osjećajem neovisnosti; (2) Vrijednosti se odnose na poželjne ciljeve koji motiviraju pojedinca na akciju jer podrazumijevaju koncepciju o nečemu što je osobno i (ili) društveno poželjno; (3) Vrijednosti su mnogo šire od reagiranja u određenim situacijama i treba ih razlikovati od normi i stavova koji se obično odnose na određene akcije, objekte ili situacije; (4) Vrijednosti služe kao standardi u izboru ili procjeni između različitih ciljeva i mogućnosti, ljudi i događaja što ukazuje na njihovu selektivnost. Ljudi odlučuju o tome što je dobro ili loše i često svoje odluke temelje na mogućim posljedicama; (5) Vrijednosti, poredane po hijerarhiji, uvjetovane su sustavom prioriteta vrijednosti pojedinca; (6) Vrijednosti su relativne i ponašanje pojedinca određuju u onoj mjeri u kojoj je ta vrijednost važna za njega, sa stanovišta društvene svijesti i svijesti pojedinca (Schwartz, 2012).

Ne umanjujući važnost predstavljenih definicija vrijednosti, zadržat ćemo se na podjeli koju je dao Milton Rokeach i koja je relevantna za naše istraživanje. Rokeach je vrijednosti podijelio na dvije grupe: (1) vrijednosti – ciljevi pod kojima podrazumijeva klase stanja i objekata koje pojedinac želi ostvariti i sačuvati (terminalne vrijednosti) i (2) vrijednosti – sredstva koja predstavljaju preferirani način dolaženja do tih ciljeva (instrumentalne vrijednosti) (prema: Kuzmanović, 1995, str. 20). Uz pojam vrijednosti

često se spominje i pojam vrijednosne orijentacije koji se shvaća kao: (1) širi pojam vrijednosti, (2) oznaka za cijeli sustav vrijednosti, (3) sinonim za vrijednosti. Pozitivna ili negativna usmjerenost prema nekoj središnjoj vrijednosti ukazuje na postojanje vrijednosne orijentacije kao životnog stila pojedinca (Rokeach, 1973).

Od 90-ih godina 20-og stoljeća raste interes istraživača o vrijednostima. Polazišta su različita, počevši od istraživanja sustava osobnih vrijednosti pripadnika oba spola u odnosu na rukovoditelje (Fagenson, 1993), istraživanja vrijednosnih orijentacija sveučilišnih profesora prirodnih znanosti (Pinac - Ward, 1995), ispitivanja vrijednosnih orijentacija studenata fakulteta za menadžment (Giacomino i Akers, 1998), mjerenja vrijednosnih orijentacija ovlaštenih revizora (Akers i Giacomino, 1999), do ispitivanja veze između osobnih vrijednosti i stilova odlučivanja rukovoditelja (Connor et al., 2003; Hasan, 2002). Istraživanja vrijednosti mladih u Srbiji odnose se na ispitivanje efekata odgoja na socijalni razvoj mladih s ciljem unapređenja odgojne prakse i poticanja razvoja osobnih karakteristika (Budimir – Janković, 2002; Bukvić, 1984; Havelka, 1975, 1990, 1995, 2000; Janjetović, 1997; Joksimović, 1992; Klausmeier, 1985; Kuzmanović, 1995; Lazarević i Sinđelić, 1985; Lazarević, 1987; Lazarević i Janjetović, 2001, 2003; Mladenović i Knebl, 2000; Matejević, 2008; Pavlović, 2000; Passakos, 1996; Petrović – Bjekić, 1995; Popadić, 1995).

Bez obzira na određenje vrijednosti i vrijednosnih orijentacija njihov je referentni okvir utemeljen u dva elementa i to u: (1) osobi pojedinca i (2) društvu koje nosi svoja duhovna, kulturna, tehnološka i ideološka obilježja (Šram, 2003). Zbroj pojedinačnih vrijednosnih orijentacija, utemeljen na tim obilježjima, daje sliku o stvarnim društvenim orijentacijama u zadanom vremenu, pri čemu je moguće izdvojiti vrijednosti kao čovjekov životni cilj (terminalne vrijednosti) i vrijednosti koje postaju instrument ostvarenja životnog cilja pojedinca. Vrijednosne orijentacije su životni stil, karakterističan za individuu, određen nekom središnjom, osobnom vrijednošću, pri čemu se vrijednosne orijentacije promatraju kao opći cilj, a životni stil kao način ostvarenja tog cilja (Mladenović i Knebl, 2000). Time se potkrepljuje stav da osobne vrijednosti utječu na ponašanje pojedinca i određuju vrijednosni pravac cijelog društva (Bruno i Lay, 2008; Connor i Becker, 2003).

Polazeći od teme našeg rada usmjerene prema utvrđivanju pozicije na vrijednosnoj rang-listi studenata, oslanjali smo se i na rezultate istraživanja vrijednosti odgajatelja, učitelja i nastavnika (Bukvić, 1984; Havelka, 1995; Klausmeier, 1985; Kuzmanović, 1995; Lazarević i Sinđelić, 1985; Lazarević i Janjetović, 2001, 2003; Passakos, 1996; Petrović – Bjekić, 1995; Popadić, 1995). Rezultati tih istraživanja ukazuju na izvjesne tendencije prema promjeni u preferiranju određenih životnih stilova, ali i vrijednosnih orijentacija koje su im u temelju.

Metodologija istraživanja

Upoznavanje vrijednosti učenika ima pedagošku i općenito društvenu važnost (Lazarević i Janjetović, 2003), stoga smo u središte našeg zanimanja postavili dva

zanimanja prosvjetne struke – učitelje i odgojitelje. Ako se preferiranje vrijednosti studenata postavlja u širi kontekst aktualnih društveno-ekonomskih promjena, onda ima opravdanja postaviti pitanje da li budući učitelji i odgajatelji, svojim specifičnim sklopom osobnosti, osobnim shvaćanjima i vrednovanjima okruženja, mogu određivati i usmjeravati učenika prema pojedinim vrijednostima ili je njihov vrijednosni sustav uvjetovan društvenim promjenama. Polazeći od tih shvaćanja, postavili smo problem istraživanja: *Kakva je hijerarhija vrijednosti budućih učitelja i odgojitelja?*

Imajući u vidu da na oblikovanje vrijednosti, kao životnih smjernica, osim individualnih čimbenika utječu društveno-povijesni i socijalni čimbenici, zanimalo nas je kakav vrijednosni sustav ima studentska populacija u situaciji složenog društvenog stanja, koje se ogleda u konfliktnoj i kompleksnoj ponudi društvenih vrijednosti. Istraživanje se odnosi na studente rođene od 1989. do 1992. godine, koji su rasli u razdoblju burnih događaja u Srbiji, dodatno kompliciranih životnim okolnostima, što je ostavilo trag na njihovu životnu filozofiju i vrijednosni sustav.

Polazeći od problema istraživanja i Rokeachove teorije vrijednosti (Milton Rokeach), nastojali smo utvrditi aktualnu strukturu vrijednosti studenata učiteljskih fakulteta kao vrijednosti kojima studenti pridaju najveću važnost. *Cilj istraživanja* jest: Ustanoviti generacijske razlike u preferiranju vrijednosnih orijentacija studenata učiteljskih fakulteta. U skladu s ciljem definirani su zadaci istraživanja: (1) utvrditi stupanj preferencije terminalnih vrijednosti (životni ciljevi) studenata prve i četvrte godine učiteljskih fakulteta, (2) utvrditi stupanj prihvatanja instrumentalnih vrijednosti (sredstva dostizanja životnih ciljeva) studenata prve i četvrte godine učiteljskih fakulteta.

Nezavisna varijabla istraživanja jest godina studija za koju pretpostavljamo da je izvor vrijednosne diferencijacije studenata i koja, generalno, sudjeluje u oblikovanju vrijednosnih orijentacija. Zavisne varijable istraživanja su vrijednosne orijentacije. Istraživanjem su obuhvaćena 252 studenta učiteljskih fakulteta u Srbiji.

Tablica 1.

Pri definiranju uzorka je osim godine studija i studijskog smjera u obzir uzet spol ispitanika. Istraživanje je utemeljeno na prigodnom i stratificiranom uzorku (Tablica 1).

Opis korištenog instrumenta

Okvir analize rezultata istraživanja vrijednosti i vrijednosnih orijentacija jest Rokeachova klasifikacija vrijednosti, za koju sam autor kaže da je mjera “osjetljiva na razliku među kulturama, institucijama, pripadništvu grupi i osobnom iskustvu” (Rokeach i Edcock, 1978, str. 24). Rokeachova klasifikacija ubraja se u najbolje definirane klasifikacije, sadrži dvije dobro izdiferencirane grupe osnovnih vrijednosti: terminalne – predstavljaju ciljeve ljudske egzistencije, označavaju poželjna, idealna stanja zadovoljavanja određenih potreba, mogu biti personalne ili interpersonalne, ovisno o tome jesu li usmjerene na osobu ili na društvo. Drugu grupu vrijednosti čine instrumentalne vrijednosti – predstavljaju poželjne ili idealizirane načine ponašanja

koji doprinose ostvarivanju terminalnih vrijednosti, dijele se na moralne vrijednosti i vrijednosti kompetencije, ovisno o tome jesu li uvjetovane društveno, kulturno ili osobno (Alargić, 2012). Između terminalnih i instrumentalnih vrijednosti je funkcionalni odnos ovisnosti, jer su instrumentalne vrijednosti sredstva za postignuće terminalnih vrijednosti (Petrović i Zotović, 2012). Za Rokeacha (1973) vrijednosti imaju središnje mjesto u strukturi ličnosti, predstavljaju trajno vjerovanje da je specifičan način ponašanja ili življenja društveno ili osobno poželjniji u odnosu na suprotni ili obrnuti način ponašanja ili življenja. Takvo određenje vrijednosti odgovara potrebama i ciljevima našeg istraživanja.

Za ispitivanje vrijednosnih prioriteta koristio se Rokeachov upitnik vrijednosti (Rokeach Value Survey), sastavljen od trideset i šest vrijednosti (dvije liste od po 18 vrijednosti), u kojem ispitanik pokraj svake pojedinačne vrijednosti upisuje rang s obzirom na važnost koju ona za njega ima kao "usmjeravajući princip u životu" (Tablica 2).

Tablica 2.

Vrijednosti se rangiraju od 1 za najvažniju do 18 za najmanje važnu. Rokeach je nakon više provjera svog instrumenta pokazao da ima zadovoljavajuću pouzdanost i vrlo dobru osjetljivost.

Za potrebe našeg istraživanja djelomično je revidiran Rokeachov Upitnik vrijednosti, a revidiranje se odnosilo na izdvajanje po tri vrijednosti iz svake grupe vrijednosti. U namjeri da se što više usredotočimo na jasno diferencirane vrijednosti, sa visokim stupnjem distinkcije iz grupe terminalnih vrijednosti izdvojene su vrijednosti: osjećaj postignuća, svijet ljepote i društveno priznanje, a iz grupe instrumentalnih vrijednosti eliminirane su sljedeće vrijednosti: ljubaznost, pomirljivost i čistoća. Shodno tome u istraživanju je iskorišteno trideset vrijednosti (po petnaest iz svake grupe – Tablica 3).

Tablica 3.

Statistička obrada podataka izvršena je na razini izračunavanja aritmetičke sredine i standardne devijacije, a zatim je na temelju relativnog poretka vrijednosnih očekivanja utvrđen rang svake vrijednosti. Cjelokupno je istraživanje transverzalnog karaktera i realizirano je na kraju zimskog semestra školske 2013/2014.

Rezultati istraživanja i analiza

U želji da što bolje prikažemo mjesto vrijednosnih orijentacija, ispitanici su studenti prve i četvrte godine studija na oba studijska smjera. U procjeni vrijednosti ispitanici nisu imali nikakvih ograničenja, rukovodili su se uvjerenjima, onim što osjećaju prema danim vrijednostima. Stupanj i poredak prihvaćenih vrijednosti – ciljeva (*terminalne vrijednosti*) i vrijednosti – sredstava ostvarenja ciljeva (*instrumentalne vrijednosti*) iskazan je deskriptivnom analizom putem koje je utvrđeno kakvu važnost studenti pridaju pojedinim vrijednostima na manifestnoj razini. Na temelju dobivenih rezultata izrađene su rang-liste prihvaćenih vrijednosti.

Pri distribuciji svih rezultata primjećuje se blaga razlika u rangiranju vrijednosti studenata prve i četvrte godine studija, što je usmjerilo daljnju interpretaciju rezultata u pravcu usporednog pregleda rang vrijednosti studenata koji započinju studiranje i onih koji su na kraju studija. S obzirom na veliku brojčanu razliku u ukupnom broju studenata, budućih učitelja i odgojitelja, izostali su rezultati o vrijednosnim prioritetima po smjerovima. U procesu obrade podataka nisu dobivene statistički značajne razlike u stavovima studenata i studentica ($\chi^2=1,6255$; $df=1$; $p < 0,05$), tako da smo njihove rangove prikazali zbirno, u cjelini, na razini osnovnog skupa istraživanja.

Pozicioniranje terminalnih vrijednosti prve i završne godine studija

Usporedbom odgovora studenata prve i završne godine studija uočene su razlike u pozicioniranju terminalnih vrijednosti. U posljednjoj koloni tablice 4. označene su vrijednosti koje se pomiču na rang-ljestvici naviše (+) i naniže (-) s namjerom da se dobije što bolji pregled promijenjene pozicije vrijednosti. Pregled rezultata u Tablici 4. pokazuje da se 10 rangiranih vrijednosti jednako pozicionira, kako na prvoj tako i na četvrtoj godini studija, što ukazuje na težnju studenata usmjerenu prema dostizanju krajnjih životnih ciljeva. Pomicanja za jedno i dva mjesta na rang-ljestvici vezana su uz vrijednosti koje se odnose na *hedonistički stav prema životu* i na *svijet u miru*.

Vrijednosti kao što su *obiteljska sigurnost*, *sreća* i *sloboda* najcjenjenija su i najpoželjnija stanja kojima studenti teže. Te tri vrijednosti imaju nepromijenjen rang na svim godinama studija. Studentima i prve i četvrte godine obiteljsko okrilje predstavlja temeelj iz kojeg odlaze i u koji se vraćaju, mjesto gdje su pod zaštitom roditelja. Na prvo mjesto stavljaju obiteljsku sigurnost, kao najtoplije i najsigurnije mjesto, jer je najsigurniji izvor emocionalnih i materijalnih potreba i pruža povoljnu klimu u rješavanju problema. Druga i treća rangirana vrijednost su *sreća* i *sloboda*, nadovezuju se na obiteljsku sigurnost i utočište. Prve tri rangirane vrijednosti su zajedničke za obje studijske godine.

Studenti prve godine cijene iskreno *prijateljstvo* ($M=6,20$) dajući mu visoko četvrto mjesto. Pretpostavljamo da je razlog za tu poziciju u tome što početak akademskog obrazovanja za većinu studenata znači promjenu mjesta boravka, odvajanje od obiteljske sigurnosti, ali i svih ljudi koji mogu biti oslonac u svakodnevnom životnim prilikama. Studenti četvrte godine stavljaju *iskreno prijateljstvo* na peto mjesto, a studenti prve na četvrto mjesto.

Za studente četvrte godine vrijednost *unutarnja harmonija* ($M=6,36$) je na četvrtom mjestu, a za studente prve godine na petom. S obzirom na to da su mladi ljudi podložniji nesporazumima u kontaktu s drugim osobama (vršnjaci, roditelji...), uspješnost rješavanja konfliktnih situacija i iznalaženja vlastitog unutarnjeg mira u velikoj mjeri ovisi o karakteru njihova društvenog okruženja (obitelj, društveni tokovi). Studenti završne godine studija, kao odrasli, biološki i psihički zreliji ljudi, čiji vrijednosni sustav teži životu bez osobnog unutarnjeg konflikta, unutarnjem miru

i zadovoljstvu, češće su izloženi frustracijama izazvanim društvenim promjenama i proturječnim procesima. U takvoj društvenoj klimi suvremena se mladež nastoji dalje obrazovati, zasniva radni odnos, obiteljsku zajednicu, pa ne iznenađuje njihovo stremljenje *unutarnjoj harmoniji*.

Zapaženo je da studenti prve godine *svijet u miru* stavljaju na jedanaesto mjesto, a starijoj je generaciji studenata taj cilj gotovo nevažan i nalazi se na trinaestom mjestu rang-liste. *Udoban život* (M=9,41) i *zadovoljstvo* (M=10,02) dobivaju na važnosti u odnosu na preferiranje mlađe generacije studenata (Tablica 4). Obje generacije studenata se, tijekom dostizanja biološke, psihološke i profesionalne zrelosti, više prilagođavaju stvarnosti, teže obiteljskom životu, sigurnosti i udobnosti. *Svijet u miru* pripada području dalekih ciljeva na koje nemaju nikakav utjecaj.

Tablica 4.

Gledano u cjelini, studenti prve i završne godine studija uglavnom preferiraju identične terminalne vrijednosti. Studenti procjenjuju vrijednosti sa stanovišta dugoročnosti, trajnosti, ali i uložnog napora da se one ostvare. Rangiranjem određuju stupanj poželjnosti i karakter vrijednosti (osobni ili društveni), što znači da preferirani cilj nije nešto trenutno željeno, niti je izraz nagona kojem se ne može odoljeti, već se radi o cilju dovoljno vrijednom da se u njega uloži napor kako bi se on ostvario i sačuvao.

Instrumentalne vrijednosti prve i završne godine studija

Od petnaest ispitivanih vrijednosti svega su tri vrijednosti isto pozicionirane, zauzimaju najbolje rangirana mjesta i najpoželjniji su načini dolaženja do zacrtanog životnog cilja. Kod obje generacije studenata najprihvaćenija je vrijednost *pošteno* (M=2,62), na drugom je mjestu *odgovornost* (M=3,87) i na trećem *spособnost* (M=5,82). Pozicija navedenih vrijednosti navodi na zaključak da studenti u prvi plan, kao prioritet zadovoljavanja središnjih ciljeva, ističu moralne vrijednosti, Rokeach (1973) ih određuje kao vrijednosti osobne prirode, usmjerene vlastitim snagama i daljnjem razvoju svojih kompetencija. Pozicioniranje ostalih instrumentalnih vrijednosti je, s obzirom na generaciju studenata, prilično raznovrsno. U posljednjoj koloni, u Tablici 5, uočava se razlika u rangiranju od prvog do petog mjesto u stupnju preferiranih vrijednosti. Različitu poziciju ima vrijednost *intelektualno*, koja je za studente prve godine na petom (M=7,02), a za studente četvrte godine na desetom mjestu (M=8,97). Pod intelektualnom vrijednošću podrazumijeva se inteligentna, pametna usmjerenost pojedinca preferiranom cilju. Sličan status ima i vrijednost *neovisno*, s tom razlikom što ima pozitivan predznak i što je razlika u rangiranju između mlađih i starijih studenata četiri mjesta na rang-listi. Budući da su studenti prve godine još uvijek ovisni, u prvom redu o obitelji i drugim osobama u okruženju, ne iznenađuje njihova procjena i stavljanje te vrijednosti na deseto mjesto (M=9,16). S druge strane, studentima četvrte godine *neovisnost* je na šestom mjestu (M=8,28), što pokazuje njihovu odlučnost u tome da se postupno osamostaljuju i

oslanjaju na vlastita uvjerenja. Preostale vrijednosti razlikuju se u mjestima na rang-listi u rasponu od 1 do 3. Uočena je razlika kod vrijednosti *od pomoći* ($M=10,29$) i *slobodoumno* ($M=8,89$), što je u skladu s profesionalnim opredjeljenjima učenika. Ako se krene od činjenice da društvenu klimu karakterizira prevlast osobnih nad društvenim interesima, što nepovoljno djeluje na razvoj prosocijalnih orijentacija iskazanih u odsustvu pomoći drugima, možemo biti zadovoljni, jer se njihovo mjesto bolje rangira u odnosu na skupinu ispitanika prve godine, shodno starosnoj dobi studenata.

Tablica 5.

Rezultati pokazuju da studentima prve godine nije prioritetno slobodoumno razmišljanje jer ga rangiraju na jedanaesto, a studenti četvrte godine na osmo mjesto. Pretpostavljamo da proučavanje studijskih predmeta na fakultetu, u okviru osnovnih studija čiji se sadržaji mogu dovesti u vezu s aktualnim društvenim zbivanjima, doprinose tome da studenti završne godine ostvarivanje egzistencijalnih ciljeva vezuju uz autentično, slobodoumno i neovisno ponašanje.

U usporednom pregledu rezultata vrijednost *s ljubavlju* studenti prve godine stavljaju na četvrto mjesto ($M=6,81$), svrstavaju je u skupinu iznimno poželjnih načina ostvarivanja krajnjeg cilja. Za tu vrijednost se, donekle, može reći da je bitna za ponašanje budućih učitelja i odgojitelja, jer je karakterizira osjećajnost i nježnost u komunikaciji s okolinom, što je posebno važno za rad s djecom predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Status te vrijednosti kod studenata četvrte godine lošije se rangira, nalazi se na sedmom mjestu na rang-listi, što navodi na zaključak da se smanjuju entuzijazam i očekivanja od budućnosti. Silazni rang ima vrijednost *poslušno*, koju mlađi studenti stavljaju na deveto ($M=9,12$), a stariji studenti na dvanaesto mjesto ($M=9,67$), odbacuju je kao manje poželjnu, a to se uglavnom podudara s pokazateljima o složenosti osobnih ciljeva kao motivacijskih sustava, usmjerenih zadovoljavanju središnje potrebe (Giacomino i sur., 2011; Kuzmanović, 2007). Vrijednosti *hrabro* ($M=7,46$) i *veselo* ($M=7,56$) našle su se među prvih pet preferiranih vrijednosti na četvrtoj godini studija, imaju gotovo identične aritmetičke sredine na obje godine studija, što navodi na zaključak o sve privlačnijoj ideji "hvatanja u koštac" s preprekama, uz zadržavanje vlastitih uvjerenja i uz izvjesnu dozu vedrog duha i srdačnosti (ako postoji čvrsto utemeljen cilj). Prema prosječnoj ocjeni ispitanika, u najmanje važne načine ostvarenja ubrajaju se vrijednosti: *maštovito*, *logično*, *samokontrolirano* i *ambiciozno* – vrijednosti koje ulaze u područje nematerijalističkih načina ostvarenja krajnjeg cilja. Slične rezultate istraživanja, utemeljenog na korištenju Rokeachove liste vrijednosti, dobili su Giacomino, Brown i Akers (2011) koji su pratili promjene sustava vrijednosti studenata poslovnih fakulteta Sveučilišta u Oklahomi, što se ne može reći i za instrumentalne vrijednosti od 1998. do 2010. godine. Rang-pozicije većine terminalnih vrijednosti različitih generacija u stupnju prihvaćenosti vrijednosti različitih generacija učenika vezane su uz socijalne, a ne za moralne determinante (Giacomino, Brown i Akers, 2011).

Zaključak

Polazeći od problema, cilja i zadataka istraživanja, a na temelju kvantitativne i kvalitativne analize, došlo se do sljedećih zaključaka:

1. Rang terminalnih vrijednosti pokazuje ujednačenu vrijednosnu orijentaciju studenata prema krajnjim životnim ciljevima. Od 15 vrijednosti studenti na jednak način preferiraju 10, a u pogledu pet vrijednosti razlikuju se za jedno ili dva mjesta. Snažno ističu važnost *obiteljske sigurnosti, sreće i slobode*. Kod obje generacije studenata te tri vrijednosti zauzimaju prva tri mjesta. Pretpostavljamo da se orijentacija prema uskom socijalnom miljeu i težnja za srećom i slobodom u sferi osobnih odgovornosti može tumačiti u svjetlu opće društvene krize i društvenog položaja mladih, čija je participacija u donošenju društveno bitnih odluka marginalizirana. Objе generacije visoko preferiraju *iskreno prijateljstvo i unutarnju harmoniju*, svjesni da promjene u društvenom miljeu izazivaju frustracije koje utječu na osobnost pojedinca. Posebno cijene samopoštovanje koje izražava težnju prema poštenom odnosu prema sebi i drugima. Studenti, bez obzira na godinu studija, ujednačeni su u određivanju prioriteta vrijednosti usmjerenih prema krajnjim, životnim ciljevima.

2. Komparativni pregled instrumentalnih vrijednosti pokazuje da su od 15 istraživanih vrijednosti tri ostale prioritetne kako za prvu tako i za četvrtu godinu studija. One su približno jednako rangirane, što se ne može ustvrditi i za ostalih 12 vrijednosti. Preferencija vrijednosti studenata prve i četvrte godine je jednaka u tri vrijednosti: *pošteno, odgovorno i sposobno*. Ohrabrujuća je orijentacija mladih na *poštenje*, odgovoran i savjestan odnos prema obavezama, u smislu kompetentnosti za određeni posao, što ukazuje na tendenciju prema ustrajnosti i favoriziranju dugoročnih vrijednosti, uz ulaganje osobnog napora kao osnovnih životnih načela u odnosu na hedonističke tendencije. Vrijednosne orijentacije, identificirane kao varijable, pokazuju tendenciju mijenjanja ranga do pet pozicija. S obzirom na to da se instrumentalne vrijednosti odnose na moralnost, zabrinjavajući je drugačiji redoslijed pojedinih vrijednosnih orijentacija kao poželjnih načina ostvarenja cilja. Studenti prve godine studija započinju akademsku karijeru s velikim entuzijazmom. Oni žele sačuvati svoj pogled na svijet, ne žele biti poslušni ni konformisti, već žele hrabro i s altruističnom orijentacijom oblikovati svoju stvarnost. Studenti četvrte godine postupno, pod prisilom društvenih nepisanih pravila i pojava, uviđaju da današnji tempo života i referentni okvir u kojem se kreću ne dopušta autentičnost, neovisnost i slobodu mišljenja u onoj mjeri s kojom su započeli studirati. Poredak vrijednosti pojedinca po važnosti oblikuje individualni vrijednosni sustav koji pokazuje ne samo koje su vrijednosti važne, manje važne i koji je njihov međuodnos, već i predispozicije pojedinca da se ponaša na određeni način.

Rang obje grupe vrijednosti, instrumentalne i terminalne, daje presjek pozicije vrijednosti studenata prve i četvrte godine studije nastalih kao rezultat „aktualnih društvenih, političkih i ekonomskih uvjeta koji mogu izvršiti znatan pritisak u tom

pogledu” (Alas i Edwards, 2013). To istraživanje može biti poticaj za daljnja istraživanja vrijednosnih orijentacija mladih u smislu potpunijeg razumijevanja pozicije njihovih vrijednosnih opredjeljenja i njihova ponašanja. Međutim, ta vrsta istraživanja transferzalnog tipa nosi i poseban rizik zato što je moral promjenljiva društvena kategorija i što se istraživanje provodi u vrijeme velikih društvenih promjena. Mišljenja smo da bi istraživanje longitudinalnog tipa u postojećim društvenim okolnostima znatno više doprinijelo tom pedagoškom fenomenu. Stoga ovo istraživanje treba razumjeti kao polaznu osnovu za buduća istraživanja vrijednosnih orijentacija mladih, jer namjera autora je da se i u budućnosti bave tim pedagoškim fenomenom ne samo na opažajnoj razini već bi problem vrijednosnih opredjeljenja budućih učitelja i odgajatelja trebalo promatrati i kao razvojni fenomen.